

УДК 376:[37.01+305]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-36-44

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна –доктор історичних наук, професор
професор кафедри математики та методики її навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира ВинниченкаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

РІЖНЯК Ренат Ярославович –доктор історичних наук, професор
професор кафедри математики та методики її навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира ВинниченкаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

e-mail: rizhniak@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ЕКСПЕРТІВ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза». В ході експериментального дослідження використовувалися теоретичні методи – аналіз психолого-педагогічної та фахової літератури з проблеми дослідження, та емпіричні – педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, опитування учасників освітнього процесу.

В ході аналізу психолого-педагогічної та фахової літератури було з'ясовано, що толерантність як риса цивілізованого суспільства характеризується прийняттям та повагою до чужого вибору, до особливостей оточуючих та їхніх думок. Саме тому формування такої риси є важливою складовою виховання майбутніх експертів освітньої галузі загалом і, зокрема, фахівців з експертизи освітнього та управлінського процесу закладів освіти.

Проведене дослідження привело до таких висновків. По-перше, для реалізації мети дослідження авторами дослідження було використано п'ять ситуаційних прийомів роботи з магістрантами освітньої програми для сприяння формуванню толерантності: а) участь здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах; б) залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи; в) участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень; г) опрацювання магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстрімінгу»; д) участь магістрантів у роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності». По-друге, автори дослідження з'ясували, що застосування ситуаційних прийомів роботи з магістрантами для формування толерантності не гарантує підвищення рівня виховання толерантності в суб'єктах навчання, а є ймовірним і дозволяє стверджувати про факт формування простору толерантності для магістрантів освітньої програми. По-третє, автори висловили припущення, що ймовірність зростання рівня виховання толерантності може бути високою у випадку формування та реалізації такого простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та після навчання в магістратурі безпосередньо при виконанні професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Ключові слова: експертиза освітньої діяльності, підготовка експертів, ситуаційний прийом, толерантність, простір толерантності.

PASICHNYK Natalia –DSc in History, Professor, Department of mathematics
and methods of teaching math of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

RIZHNIAK Renat –DSc in History, Professor, Department of mathematics
and methods of teaching math of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>

e-mail: rizhniak@gmail.com

FORMATION OF TOLERANCE OF FUTURE EXPERTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is dedicated to highlighting the components of the technology of forming tolerance of future experts in the field of education while studying under the educational program "Organization of the educational process: management and expertise". In the course of the experimental study, theoretical methods were used – analysis of psychological, pedagogical and professional

literature on the research problem, and empirical methods – pedagogical observation of students' educational and cognitive activities, survey of participants in the educational process.

In the course of the analysis of psychological, pedagogical and professional literature, it was established that tolerance as a feature of a civilized society is characterized by acceptance and respect for other people's choices, for the individual characteristics of others and their opinions. That is why the formation of such a trait is an important component of the education of future experts in the field of education in general and, in particular, specialists in the expertise of the educational and management process of the educational institutions.

The study resulted in the following conclusions. Firstly, to achieve the research goal, the authors of the study used five situational methods of working with the undergraduate students of the educational program to promote tolerance: a) participation of the students of the educational program in ongoing international projects; b) involvement of the students of the educational program in the organization of scientific work; c) participation of the undergraduate students in scientific seminars of the Interdisciplinary Scientific Center for Applied Research; d) development of the elective course "Methodological Foundations of Gender Mainstreaming" by the undergraduate students; e) participation of the undergraduate students in the summer school "Training on Gender Equality". Secondly, the authors of the study determined that the use of situational methods of working with the undergraduate students to build tolerance does not guarantee an increase in the level of tolerance education in the subjects of study, but is likely and allows us to assert the fact of the formation of a space of tolerance for the undergraduate students of the educational program. Thirdly, the authors suggested that the probability of increasing the level of tolerance education may be high in the case of the formation and implementation of such a space of tolerance for the undergraduate students of the educational program before their master's studies and after their master's studies while carrying out their professional duties as an expert in the field of education.

Key words: *expertise of educational activities, training of experts, situational approach, tolerance, space of tolerance.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Експертна діяльність в освітній галузі України сьогодні охоплює організацію як державної експертизи, так і громадської експертизи (професійної або непрофесійної). Багаторічна практика моніторингу діяльності закладів освіти, експертиза підручників, навчальних планів, експериментальних майданчиків та інноваційних проєктів (програм) розвинула мотивує до визнання необхідності оновлення професійних управлінських знань і умінь, набуття компетентностей у питаннях експертизи (в т.ч. аудиту (самоаудиту), оцінки (самооцінки), аудиту самоатестації), а також у розвитку методичної культури, оволодінні технологією та процедурами прогнозування, проєктування та реалізації нових документів, що забезпечують розвиток освітньої організації.

Узагальнюючи всі вимоги, що висувуються до підготовки експертів освітньої галузі, виділимо складові якості підготовки фахівців, необхідні для організації експертної діяльності в закладах освіти: а) ґрунтівна теоретична база (сукупність теоретичних знань у певній галузі, необхідних для застосування випускниками у професійній діяльності); б) практичні навички, вміння, досвід (уміння вирішувати практичні завдання, використовуючи теоретичну базу); в) науковий потенціал (здатність вирішувати науково-практичні завдання); г) особистісно-психологічні характеристики (інтелект, критичне мислення, аналітичні здібності, організаторські здібності, відповідальність, ініціативність, комунікабельність, старанність тощо); д) рівень вихованості (вихованість, толерантність, добросовісність, етична поведінка у суспільстві); е) загальнокультурний рівень, освіченість (всебічна розвиненість, світогляд тощо); є) фізичне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою організації експертної діяльності в закладах освіти займалися вітчизняні науковці та

педагоги. Серед широкого кола напрацювань виділимо монографію Петренко Л. [26] щодо висвітлення технології експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів, статті Докучаєвої В. [10], Сльникової Г. [11], Касьянкової О. [16; 19], Мармази О. [21], Огнев'юка В. [23], Чміль А. та Бондар О. [30], навчально-методичні посібники авторів Волод О. [6], Канівець Т. [14], Касьянова О. [17], а також напрацювання персоналу Державної служби якості освіти України [4; 13].

Науковцями, практиками та замовниками освітніх послуг концентрується увага на рівні розвитку толерантності як важливому компоненті підготовки освітніх експертів [6; 10; 16; 18; 30]. Аналіз особливостей виховання толерантності як ціннісної основи професійної діяльності педагога аналізувалися в монографії Гриви О. [8] та в статтях Довгополової Я. [9], Кременя В. [19]. Толерантність як визначник психологічного здоров'я особистості вивчалася в дисертаційному дослідженні Полякової [27], а також у працях Галецької І. [7], Жигалкіної Н. [12], Карамушка Л., Шевченко А. [15], Лошенової І. [20], Павленко Г. [24]. Нарешті, питанням толерантності в сучасних умовах регулярно присвячуються матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи [5].

У цій науковій розвідці на основі перелічених теоретичних напрацювань ми маємо намір проєктувати їхні положення на аналіз технологій формування толерантності як важливої складової якості підготовки фахівців для організації експертної діяльності в закладах освіти.

Отже, **метою статті** є висвітлення складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза».

Методи дослідження. В ході експериментального дослідження використовувалися теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної та фахової літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: педагогічне спостереження за освітньою діяльністю студентів, опитування учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. 16 листопада 1995 року державні члени ЮНЕСКО на 28-й сесії Генеральної конференції в Парижі ухвалили Декларацію принципів толерантності. Однією з основних змістовних ліній Декларації є твердження, що толерантність є не поступкою, а розумінням різноманітності нашого світу, проявом поваги та терпимості. Всі люди за своєю природою різні, але рівні у правах. Тому толерантність вимагає справедливості та неупередженості від законодавства, надання кожній людині рівних можливостей для розвитку. Втім, не дивлячись на врегулювання таких питань на рівні законодавства, це не дає гарантій для виховання толерантного суспільства. Найбільш ефективним методом, згідно з Декларацією, є виховання толерантності на індивідуальному рівні.

Толерантність як риса цивілізованого суспільства характеризується прийняттям та повагою до чужого вибору, до особливостей оточуючих та їхніх думок. Формування такої риси є важливою складовою виховання майбутніх експертів освітньої галузі загалом і, зокрема, фахівців з експертизи освітнього та управлінського процесу закладів освіти. Розглянемо деякі з ситуаційних прийомів, що використовуються в освітньому процесі магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза». Основною метою застосування таких прийомів в реальній освітній ситуації стала розбудова антидискримінаційного простору (або розбудова простору толерантності) в локальних межах організації освітнього процесу вказаної освітньої програми.

Перший ситуаційний прийом пов'язаний з організацією участі здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах, а також ознайомлення магістрантів з результатами виконання завершених проєктів. На сьогоднішній день в університеті виконується два проєкти за програмою Еразмус+. Це проєкт за програмою Європейського Союзу ERASMUS-JMO-2021-MODULE «Subnational gender equality: balance of EU values and Ukrainian realities», головною метою якого є популяризація гендерної проблематики серед різних верств населення та привернення уваги громадськості до просування гендерної рівності та універсального включення гендерних вимірів. В ході реалізації проєкту студентами та виконавцями вивчаються та впроваджуються основні цінності та досвід країн ЄС щодо гендерної

рівності в Україні на субнаціональному та інституційному рівнях. Це досягається через виховання толерантного ставлення до гендерної проблематики та формування в студентів і викладачів здібностей орієнтуватися в особливостях міжнародної європейської практики у сфері гендерної освітньої статистики, гендерних стереотипів та упереджень у освіті та технології гендерної освіти. Це відбувається у формі впровадження курсу за вибором у практику навчання студентів, а також у формі проведення літніх шкіл. Крім того, проводяться круглі столи, навчальні візити, промоакції з громадськістю, вчителями (у широкій гендерній перспективі: європейські ініціативи для економічного зміцнення жінок, гендерні питання в українському суспільстві, гендерний дисбаланс у вищій школі системи на загальнодержавному та субнаціональному рівнях), а також із працівниками обласного управління статистики, із працівниками соціологічних служб, із медичними працівниками (з метою впровадження на практиці адаптованих гендерних індексів на субнаціональному та інституційному рівні). Нарешті, для узагальнення та систематизації результатів проєкту організовується дослідницька робота, яка включатиме вивчення основних підходів у ЄС та Україні до гендерної рівності та адаптацію комплексних гендерних індексів до субнаціонального та інституційного рівнів [19].

Другий діючий проєкт за програмою Європейського Союзу ERASMUS+ (KA-2) «University Teachers' Certification Centers: Innovative Approach to Promotion Teaching Excellence» має головною метою сприяти модернізації системи вищої освіти в Україні, запроваджуючи університетські центри підвищення кваліфікації для просування європейських освітніх інновацій шляхом професійної сертифікації викладачів університетів. Для реалізації мети проєктом передбачається а) модернізувати систему професійного розвитку та сертифікації викладачів університетів в Україні шляхом створення 9-ти незалежних центрів досконалості викладання з подальшим об'єднанням їх у мережу; б) запровадити програми професійної сертифікації викладачів університетів на основі кращих європейських практик та освітніх інновацій для забезпечення досконалості викладання; в) розробити та пілотувати нову програму досконалості викладання з урахуванням потреб академічного середовища в Україні, що дозволить підвищити якість атестації викладачів університетів [19].

Окрім зазначених проєктів під час освітнього процесу магістранти мали можливість ознайомитися з результатами виконання вже завершених міжнародних проєктів – проєкт за програмою Європейського Союзу TEMPUS «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів

ЄС» (2009–2012 рр.) та проект за програмою Європейського Союзу ERASMUS+ (KA-2) «Гендерні Студії: крок до демократії та миру у сусідніх з ЄС країнах з різними традиціями» (2015–2019 рр.). Перший з перелічених проєктів був покликаний здійснити внесок в реформу вищої освіти в Україні через запровадження підготовки фахівців з освітніх програм, спрямованих на встановлення тісних зв'язків між університетами та місцевим освітнім середовищем; сприяти підвищенню рівня викладання та моніторингу якості освітніх програм у загальноосвітній та вищій школі, а також популяризувати ідеї, концепції і методи освітніх вимірювань в українському суспільстві. Реалізація другого з названих проєктів передбачала створення кількох освітніх магістерських програм в різних областях соціальних і поведінкових наук, оновлених гендерними питаннями, для підвищення рівня розуміння гендерних проблем в суспільстві й методів їх вирішення. Також однією з цілей проєкту було підвищення рівня розуміння проблематики гендерної освіти і набуття необхідного досвіду і навичок студентів та викладацького складу [19].

Другий ситуаційний прийом пов'язаний із активним залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи, яка передбачала вивчення та використання при виконанні завдань виробничої практики, здійсненні індивідуальних та групових науково-дослідних проєктів, підготовці кваліфікаційних робіт теоретичних та практичних аспектів толерантності. Так, в одній з робіт магістрантів розглянуто методи та моделі оцінювання рівня академічної доброчесності в закладах вищої освіти в Україні та в світі. У роботі наводяться практики провідних університетів щодо забезпечення якості освітнього процесу, наведено політики, кодекси та законодавство щодо академічної доброчесності різних закладів вищої освіти. Важливим результатом дослідження є використання математичної моделі оцінювання академічної доброчесності у закладах вищої освіти з метою покращення якості освітнього процесу та визначення факторів, що впливають безпосередньо на рівень академічної доброчесності.

Дві інші кваліфікаційні роботи були присвячені моніторинговому дослідженню впровадження інклюзивної освіти на базі окремо обраного закладу загальної середньої освіти та визначення рівня соціалізації учнів з різними клінічними діагнозами рубрики «Загальні розлади розвитку» (F 84) як частини розділу «Порушення психологічного розвитку» за Міжнародним Класифікатором Хвороб. Результатом науково-практичного аналізу стало з'ясування рівня соціалізації, інтеграції та адаптації учнів із розладом спектру аутизму протягом навчального року.

Інші роботи магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза» були присвячені різноманітній тематиці, причому кожне дослідження містило елементи вивчення та використання теоретичних та практичних аспектів толерантності: самооцінювання управлінських та освітніх процесів, організація дистанційного навчання, створення безбар'єрного простору, проведення інституційного аудиту, оцінювання якості веб-сайту, вивчення обсягу навчальних втрат учнів, облік учнів та вихованців, формування «м'яких навичок» в учнів у закладах загальної середньої освіти. Найбільш важливі фрагменти досліджень магістрантів були оформлені у вигляді наукових статей у факультетському збірнику «Наукові записки молодих учених» [24].

Третій ситуаційний прийом реалізується через участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень. Так, один з семінарів центру був присвячений темі «Фемінітиви в суспільстві та українській мові», на якому з'ясувалися питання щодо мети, з якою були введені фемінітиви, щодо наявності фемінітивів в давній українській мові та в інших мовах, щодо сприйняття фемінітивів сучасним українським суспільством. «Фемінне – то вільне, то має право вибору долі та вчинків», «Фемінітиви однозначно збагачують мову, і цим сприяють її розвитку», «Українська мова належить до групи слов'янських синтетичних мов, для яких фемінітиви є характерними й звичними» – саме такими були висновки спікерів та учасників семінару. Інший семінар був присвячений регіональним гендерним проєктам та гендерному розриву в Україні [2]. Гендерні та псевдогендерні проєкти, прогностичний аналіз регіонального гендерного розриву в Україні, вплив регіональних гендерних проєктів на показники регіонального гендерного розриву – саме такі питання висвітлювалися спікерами та обговорювалися учасниками семінару, серед яких були й маістранти названої освітньої програми. Нарешті, ще один семінар був присвячений експертному оцінюванню академічної доброчесності в закладах вищої освіти за допомогою нечіткої логіки, на якому спікером (маістрантом цієї освітньої програми) висвітлювалися такі положення: методи та моделі оцінювання рівня академічної доброчесності в закладах вищої освіти в Україні та в світі; практики провідних університетів щодо забезпечення якості освітнього процесу; основні проблеми та фактори, що впливають на рівень академічної доброчесності під час освітнього процесу; описи існуючих моделей оцінювання академічної доброчесності; математична модель оцінювання рівня академічної доброчесності у закладах вищої освіти з урахуванням неповноти даних та різних думок експертів. Цей семінар відвідували не лише

студенти цієї освітньої програми, а й здобувачі з інших програм, а також науково-педагогічні працівники та студенти фізико-математичного факультету Криворізького державного педагогічного університету.

Реалізація *четвертого ситуаційного прийому* передбачає засвоєння магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстрімінгу», мета запровадження якого полягає у ознайомленні студентів з міжнародними стандартами, організаційними підходами, методами та інструментами гендерного мейнстрімінгу та критичними концепціями як засобом для рефлексії та поглиблення власної роботи. Цей курс складається з 3-х змістовних модулів – гендерний аналіз, гендерний аудит та гендерне бюджетування, вивчення та практичне опрацювання яких дасть можливість магістрантам сформулювати здатності до самостійного навчання нових методів дослідження, до зміни наукового та науково-виробничого профілю своєї професійної діяльності, до аналізу викликів (в тому числі й викликів, пов'язаних з толерантністю), з якими стикаються організації у внутрішньому інтегруванні гендерних питань [3].

Нарешті, *п'ятий ситуаційний прийом* виховання толерантності в майбутніх експертів управлінської діяльності та освітнього процесу закладів освіти передбачає участь магістрантів в роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності» [1], яка проводиться в рамках проекту «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» за програмою ЄС Еразмус+ з напрямку Жан Моне і складається з реалізації 13-ти логічно пов'язаних між собою тренінгів: 1. Становлення теорії і практики гендерних досліджень (у процесі опрацювання цієї теми учасники та учасниці тренінгу опрацюють основні етапи становлення теорії і практики гендерних досліджень у процесі соціального руху за рівність прав (фемінізму)). 2. Сучасний фемінізм в Україні (під час тренінгу обговорюються наступні питання: а) чи присутній фемінізм в українській історії? б) чи потрібен фемінізм в Україні? в) сучасний стан фемінізму в Україні та досягнення цього руху; г) чи потрібен фемінізм чоловікам? д) як фемінізм підтримує родини? е) Чи потрібні нам фемінітиви?) 3. Проекти з гендерної проблематики в Україні. (у змістовній частині тренінгу слухачі школи ознайомлюються зі змістом основних проектів з гендерної проблематики в Україні та співставляють їх цілі та задачі). 4. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації: українські реалії (у процесі комунікації опрацюються прояви сексизму, ейджизму та лукізму в ЗМІ; показується, як через фейсизм і мачизм конструюється маскуліність у ЗМІ, а також пропонується метод «дзеркала» як головний метод аналізу на наявність проявів сексизму). 5.

Гендерна рівність у засобах масової інформації: досвід ЄС (розглядається поточна ситуація щодо гендерної рівності у ЗМІ в ЄС). 6. Методика роботи з гендерною статистикою сфери освіти (основними цілями цього тренінгу є такі: а) привернути увагу слухачів і користувачів статистики освіти на важливість та можливості використання гендерно-чутливих статистичних даних і показників в галузі освіти; б) уточнити концепції, методи і прийоми, необхідні для систематичного збору, аналізу, презентації і розповсюдження статистичних даних і показників в сфері освіти, з особливим акцентом на гендерну складову у сфері освіти; в) запропонувати практичні ідеї та рекомендації для осіб, що використовують гендерні статистичні дані й показники в галузі освіти для більш ефективного моніторингу прогресу та розробки політики та планів на користь гендерної рівності). 7. «Нерівна рівність» сучасної освіти (гендерно орієнтована освіта через ряд різноманітних причин є складним, неоднозначним, поліаспектним та багатовимірним явищем). 8. Гендерні аспекти «прихованого» навчального плану (під час роботи у «малих групах» учасники та учасниці тренінгу опрацюють основні прояви прихованого навчального плану, що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти, гендерну зональність освітнього простору, дискримінаційні прояви освітнього процесу, гендерні аспекти змісту освіти й стилю комунікації вчительства з учнівством, наводять цікаві приклади з власного досвіду дії «прихованого» навчального плану) [25]. 9. Гендер і економічна діяльність (в рамках даної теми розглядається вплив гендеру на економічну діяльність, типові гендерні відмінності в економічній діяльності). 10. Гендер і прийняття рішень (в рамках даної теми тренінгу розглядається поточна гендерна ситуація щодо прийняття рішень в ЄС, аналізуються причини недостатнього представництва жінок у процесах прийняття рішень). 11. Гендерна економіка: основні методологічні підходи, теми досліджень і тенденції розвитку (основними методологічними підходами щодо аналізу гендерних аспектів економіки є: неомарксистський, неокласичний, інституційний (неоінституційний)). 12. Гендерна аналітика. Міжнародний та Європейський досвід (під час розгляду теми гендерної аналітики розглядаються такі питання: гендерна статистика; аналітичні гендерні звіти; гендерна інфографіка; проводиться екскурс за міжнародними, європейськими та національними джерелами отримання даних гендерної статистики, можливостями використання баз даних, роботами з фільтрами, віртуальними картами, вбудованими можливостями графічного представлення гендерних даних у базах). 13. Підсумки літньої школи. Заключний круглий стіл (підсумки школи підбиваються за такими напрямками: проблеми

фемінізму та реалізація гендерних проєктів в Україні та в Європейському Співтоваристві, особливості візуалізації даних з гендерної статистики в освіті, гендер у засобах масової інформації, проблеми прихованого навчального плану в системі освіти та гендерного дисбалансу української освіти на національному та субнаціональному рівнях, дискримінації та сексуальних домагань в освіті, причини протидії гендерній рівності в Україні та гендерні аспекти рівності в політико-правовій сфері на національному та субнаціональному рівнях [3].

Дискусія. Проблема вимірювання рівня виховання толерантності в конкретного суб'єкта або їхньої групи є надзвичайно складною та потребує проміжку часу, значно більшого, ніж термін навчання в магістратурі. Цей проміжок часу має включати як результати самостійної діяльності магістранта в якості експерта після завершення навчання, так і результати навчальної діяльності магістранта до вступу на освітню програму. Саме тому ми не можемо однозначно стверджувати про видимість зростання рівня толерантності наших випускників. Хоча кожний ситуаційний прийом, що використовувався в ході дослідження, передбачав проведення вхідного та вихідного тестування щодо рівня розуміння важливих для формування толерантності понять: гендер, фемінітиви у мові, гендерна чутливість, гендерні стереотипи, інклюзивність та інші. І кожне з результатів таких тестувань свідчив про зростання у магістрантів освітньої програми рівня розуміння дефініцій та толерантної проблематики, що пов'язана з цими поняттями. Тому ми виходили з того, що зростання рівня розуміння проблематики забезпечує становлення антидискримінаційності освітнього простору закладу вищої освіти, а отже й сприяє формуванню простору толерантності.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Проведене дослідження щодо висвітлення складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза» дає підстави зробити наступні висновки.

1. Для реалізації мети дослідження нами було використано п'ять ситуаційних прийомів роботи з магістрантами освітньої програми для сприяння формуванню їхньої толерантності як майбутніх експертів закладів освіти: а) участь здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах; б) залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи, яка передбачала вивчення та використання при підготовці кваліфікаційних робіт теоретичних та практичних аспектів толерантності; в) участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень, де розглядалися питання,

пов'язані з практичними контекстами толерантності; г) опрацювання магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстримінгу», мета запровадження якого полягає у ознайомленні студентів з міжнародними стандартами, організаційними підходами, методами та інструментами гендерного мейнстримінгу; д) участь магістрантів у роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності».

2. Застосування ситуаційних прийомів роботи з магістрантами для формування толерантності не гарантує підвищення рівня виховання толерантності в суб'єктів навчання, а є ймовірним і дозволяє стверджувати про факт формування простору толерантності для магістрантів освітньої програми.

3. Ймовірність зростання рівня виховання толерантності може бути високою у випадку формування та реалізації такого простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та після навчання в магістратурі безпосередньо при виконанні професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Перспективою подальшого дослідження ми вбачаємо як аналіз інших варіантів ситуаційних прийомів формування толерантності здобувачів освіти освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза», так і організація пошуків щодо варіантів побудови простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та у процесі виконання ними професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Стаття підготовлена в рамках проєкту ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій», № 101047451. Проєкт фінансується за підтримки Європейської комісії. Ця публікація відображає лише погляди авторів. Єврокомісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Методичні рекомендації до проведення літньої школи «Тренінг з гендерної рівності» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. Кропивницький, ЦДУ імені В. Винниченка, 2023. 67 с. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/5035>
2. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Регіональний індекс гендерного розриву для України у 2020 році. Аналітичний звіт. Центральнотуркменський державний університет імені Володимира Винниченка, Міждисциплінарний науковий центр прикладних досліджень. Кропивницький, 2023. 41 с. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4932>
3. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень.

Навчальний посібник. Кропивницький, Видавець Лисенко В.Ф., 2019. 349 с.

4. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.

5. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії: матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 239 с.

6. Волот О.І. Експертні методи оцінок та їх використання в управлінні економічними об'єктами. URL: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/10_1_09835.doc.htm

7. Галецька І.І. Психологічне здоров'я як проблема національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(1). С. 49–58.

8. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.10. АПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2008. 32 с.

9. Довгополова Я.В. Толерантність як ціннісна парадигма освіти в контексті євроінтеграції. Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України: Зб. наук. праць за заг. ред. Г.Є. Гребенюка. Харків: Стиль Іздат, 2005. 85–90.

10. Докучаєва В.В. Експертиза як метод прогностичної оцінки в процесі створення інноваційних педагогічних систем. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. 1. 27–32.

11. Єльнікова Г. Теорія та методика оцінювання результатів діяльності загальноосвітнього навчального закладу. *Теорія та методика управління освітою*. 2012. 8. Електронний ресурс: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2012_8/4.pdf

12. Жигалкіна (Лебедева) Н.В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Vol. 17. 5. 2016. 144–149.

13. Інституційний аудит школи: Що варто знати засновнику закладу загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2021. 19 с.

14. Канівець Т.М. Основи педагогічного оцінювання: навч.-метод. посіб. Ніжин, Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 102 с.

15. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Психологічні чинники та умови забезпечення психологічного здоров'я менеджерів освітніх організацій. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2017. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 47. С. 22–29.

16. Касьянова О.М. Експерт в освіті: основні характеристики, методи відбору та оцінювання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя, КПУ. Вип. № 21 (73). 2011. 502 с.

17. Касьянова О.М. Педагогічна експертиза діяльності навчального закладу: навчально-методичний посібник. Харків, Видавнична група «Основа», 2012. 128 с.

18. Касьянова О.М. Теоретико-методологічні засади експертизи в освіті. *Теорія і практика управління соціальними системами: щоквартальний наук.-практ. журн.* Харків. НТУ «ХП», 2009. 3. 19–28.

19. Кремень В.Г. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. За ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. Випуск 1.32. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. 6–9.

20. Лощенко І.Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці. *Педагогіка і психологія*. 2002. 1–2. 68–77.

21. Мармаза О.І. Експертиза закладу освіти та його об'єктів у контексті кваліфікаційної роботи здобувача вищої освіти зі спеціальності «Менеджмент». *Управління школою*. 2020. 22–24. 55–69.

22. Міжнародні проєкти університету. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proekty/mizhnarodni-proiektu-universytetu>

23. Огнев'юк В.О. Багатомірна людина. Епоха трансформацій. Освіта. *Неперервна професійна освіта*. 2013. 1–2. С. 6–11.

24. Павленко Г.В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*. Том 7. Вип. 47. 2019. 208–219.

25. Пасічник Н.О., Лупан І.В. Гендерні аспекти «прихованого навчального плану». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. 204. С. 51–57. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-204-51-57>

26. Петренко Л.М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів. Харків, Основа, 2007. 176 с.

27. Полякова В.І. Соціально-психологічні умови розвитку гендерної толерантності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2018. 342 с.

28. Розділ «Освітні, педагогічні науки». *Наукові записки молодих учених*. 2023. 12. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS>

29. Соловей М.В. Підготовка магістрів до експертизи діяльності навчального закладу. *Педагогічний дискурс*. 2009. Вип. 5. 207–209.

30. Чміль А.І., Боднар О.С. Структурні елементи критеріального оцінювання діяльності закладів освіти. *Постметодика*. 2006. № 5 (69). 37–41.

REFERENCES

1. Akbasha, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2023) Metodichni rekomendatsii do provedennia litnoi shkoly «Treninh z hendernoї rıvnosti» dlia zdobuvachiv vyshchoї osvity druhoї (mahisterskoї) rıvnia osvity haluzi znan 01 Osvita / Pedahohika [Methodical recommendations for the summer school «Training on gender equality» for applicants for higher education of the second (master's) level of education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy]. Kropyvnytskyi, V. Vynnychenko CUSU [in Ukrainian]

2. Akbasha, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2023) Rehionalnyi indeks hendernoho rozryvu dlia Ukrainy u 2020 rotsi. Analychnyi zvit. Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka [Regional Gender Gap Index for Ukraine in 2020. Analytical report. The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

State University, Interdisciplinary Scientific Center for Applied Research]. Kropyvnytskyi [in Ukrainian]

3. Akbash, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2019) Teoretyko-prykladni osnovy hendernykh doslidzhen. Navchalnyi posibnyk. [Theoretical and applied foundations of gender studies. Study guide]. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]

4. Bobrovskiy, M.V., Horbachov, S.I., Zaplotynska, O.O. (2019) Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity. [Recommendations for building an internal system of quality assurance in general secondary education]. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Vyklyky tolerantnosti v umovakh rosiiskoi voiennoi ahresii: materialy Vseukrainskoi naukovodyskusiinoi platformy, yaka pryurochena do Mizhnarodnoho dnia tolerantnosti (2023) [Challenges of Tolerance in the Context of Russian Military Aggression: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Discussion Platform, dedicated to the International Day of Tolerance] November 16, 2023. Kropyvnytskyi: Donetsk State University of Internal Affairs, [in Ukrainian]

6. Volot, O.I. (2012) Ekspertni metody otsinok ta yikh vykorystannia v upravlinni ekonomichnyimi ob'ektami [Expert valuation methods and their use in the management of economic objects]. [in Ukrainian]

7. Haletska, I.I. (2012) Psykholohichne zdorovia yak problema natsionalnoi bezpeky [Psychological Health as a Problem of National Security]. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. [in Ukrainian]

8. Hryva, O.A. (2008) Tolerantnist v protsesi stanovlennia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyscha: avtoref. dys... d-ra filos. nauk: 09.00.10 [Tolerance in the process of formation of youth in a multicultural environment: PhD thesis: 09.00.10]. APS of Ukraine, Institute of Higher Education. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Dovhopolova, Ya.V. (2005) Tolerantnist yak tsinnisna paradyhma osvity v konteksti yevrointehratsii. Pedahohichni shliakhy realizatsii zahalnoievropeiskykh tsinnosti u systemi osvity Ukrainy: Zb. nauk. prats za zah. red H.Ye. Hrebenuka. [Tolerance as a value paradigm of education in the context of European integration. Pedagogical ways of realization of European values in the education system of Ukraine: Collection of scientific works under the editorship of H.Ye. Hrebenuk]. Kharkiv. [in Ukrainian]

10. Dokuchaieva, V.V. (2011) Ekspertyza yak metod prohnostychnoi otsinky v protsesi stvorennia innovatsiinykh pedahohichnykh system [Expertise as a method of prognostic assessment in the process of creating innovative pedagogical systems]. Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University of Economics and Law. Series «Pedagogy and Psychology». [in Ukrainian]

11. Yelnykova, H. (2012) Teoriia ta metodyka otsiniuvannia rezultativ diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Theory and methods of evaluating the performance of a general education institution]. Theory and methods of education management. [in Ukrainian]

12. Zhyhalkina (Lebedieva), N.V. (2016) Osnovni determinanty psykholohichnoho zdorovia osobystosti [The main determinants of psychological health of an individual]. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Vol. 17. 5. P. 144–149. [in Ukrainian]

13. Instytutsiynyi audyt shkoly: (2021) Shcho varto znaty zasnovnyku zakladu zahalnoi serednoi osvity [Institutional audit of the school: What the founder of a general secondary education institution should know]. Kyiv,

The State Service of Education Quality of Ukraine. [in Ukrainian]

14. Kanivets, T.M. (2012) Osnovy pedahohichnoho otsiniuvannia: navch.-metod. posib [Fundamentals of pedagogical evaluation: a study guide]. Nizhyn. [in Ukrainian]

15. Karamushka, L.M., Shevchenko, A.M. (2017) Psykholohichni chynnyky ta umovy zabezpechennia psykholohichnoho zdorovia menedzheriv osvitnikh orhanizatsii. Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy [Psychological factors and conditions for ensuring the psychological health of managers of the educational organizations. Actual problems of psychology: collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. Volume I: Organizational psychology. Economic psychology. Social psychology. Ed. 47. P. 22–29. [in Ukrainian]

16. Kasianova, O.M. (2011) Ekspert v osviti: osnovni kharakterystyky, metody vidboru ta otsiniuvannia [Expert in education: main characteristics, methods of selection and evaluation]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian]

17. Kasianova, O.M. (2012) Pedahohichna ekspertyza diialnosti navchalnoho zakladu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogical examination of the activity of an educational institution: a study guide]. Kharkiv. [in Ukrainian]

18. Kasianova, O.M. (2009) Teoretyko-metodolohichni zasady ekspertyzy v osviti [Theoretical and methodological foundations of expertise in education]. Theory and practice of social systems management: a quarterly scientific and practical journal. Kharkiv. [in Ukrainian]

19. Kremen, V.H. (2011) Tolerantnist yak imperatyv: natsionalna identychnist v dobu hlobalizatsii [Tolerance as an Imperative: National Identity in the Age of Globalization]. Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University: a collection of scientific papers. Edited by V.D. Budak, O.M. Pekhota. Issue 1.32. Mykolaiv: V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University. P. 6–9. [in Ukrainian]

20. Loshchenova, I.F. (2002) Rozvytok idei polikulturnoho vykhovannia u svitovii pedahohichnii dumtsi [Development of the idea of multicultural education in the world pedagogical thought]. Pedagogy and psychology. [in Ukrainian]

21. Marmaza, O.I. (2020) Ekspertyza zakladu osvity ta yoho ob'ektiv u konteksti kvalifikatsiinoi roboty zdobuvacha vyshchoi osvity zi spetsialnosti «Menedzhment» [Examination of an educational institution and its facilities in the context of the qualification work of a higher education student majoring in the specialty «Management»]. School management. 22–24. P. 55–69. [in Ukrainian]

22. Mizhnarodni proiekty universytetu [International projects of the university]. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proiekty/mizhnarodni-proiekty-universytetu> [in Ukrainian]

23. Ohneviuk, V.O. (2013) Bahatomirna liudyna. Epokha transformatsii. Osvita [A multidimensional person. The era of transformation. Education]. Continuous professional education. 1–2. P. 6–11. [in Ukrainian]

24. Pavlenko, H.V. (2019) Tolerantnist do nevyznachenosti yak resurs psykholohichnoho blahopoluchchia studentiv [Tolerance to uncertainty as a resource of students' psychological well-being]. Actual

problems of psychology. Vol. 7. Ed. 47. P. 208–219. [in Ukrainian]

25. Pasichnyk, N.O., Lupan, I.V. (2022) Henderni aspekty «prykhovanoho navchalnoho planu» [Gender aspects of the «hidden curriculum»]. Scientific notes. Series: Pedagogical sciences. 204. P. 51–57. [in Ukrainian]

26. Petrenko, L.M. (2007) Pedagogichna ekspertyza: tekhnolohiia ekspertnoho otsiniuvannia rezultativ navchalnykh dosiahnen uchniv [Pedagogical expertise: technology of expert evaluation of students' learning outcomes]. Kharkiv. [in Ukrainian]

27. Poliakova, V.I. (2018) Sotsialno-psykholohichni umovy rozvytku hendernoї tolerantnosti vchyteliv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.05 – sotsialna psykholohiia; psykholohiia sotsialnoi roboty [Socio-psychological conditions of development of gender tolerance of teachers of general educational institutions: PhD: 19.00.05 - social psychology; psychology of social work]. Kyiv. [in Ukrainian]

28. Rozdil «Osvitni, pedagogichni nauky» (2023) [Section «Educational and pedagogical sciences»]. Scientific notes of the young scientists. 12. [in Ukrainian]

29. Solovei, M.V. (2009) Pidhotovka mahistriv do ekspertyzy diialnosti navchalnoho zakladu [Preparing Masters for the Examination of Educational Institutions]. Pedagogical discourse. Vol. 5. P. 207–209. [in Ukrainian]

30. Chmil, A.I., Bodnar, O.S. (2006) Strukturni elementy kryterialnoho otsiniuvannia diialnosti zakladiv osvity [Structural elements of criterion-based evaluation of educational institutions]. Post-methodology № 5 (69). P. 37–41. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна – доктор історичних наук, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: економіка та історія економічних вчень, технології навчання.

РІЖНЯК Ренат Ярославович – доктор історичних наук, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія науки і техніки, технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PASICHNYK Natalia – DSc in History, Professor, Department of mathematics and methods of teaching math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: economics and history of economic studies, teaching technologies.

RIZHNIYAK Renat – DSc in History, Professor, Department of mathematics and methods of teaching math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: history of science and technology, learning technology.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р.

УДК 004.8:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-44-50

РОМАНЕНКО Тетяна Василівна –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри автоматизації та
комп'ютерно-інтегрованих технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-2718>
e-mail: tan.romanenko25@gmail.com

ТКАЧЕНКО Анна Валеріївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5326-1840>
e-mail: av_tkachenko@ukr.net

ВЛАСЕНКО Володимир Миколайович –

старший викладач кафедри автоматизації
та комп'ютерно-інтегрованих технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1593-9937>
e-mail: vlasenko@i.ua

ЗАСОБИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗВО

У статті проаналізовано засоби використання штучного інтелекту у закладах вищої освіти. Представлено фактори впливу на специфіку сучасного закладу вищої освіти, зокрема, цифровізації освітньої взаємодії. Широке